

איכות הסביבה ביהדות

כשמתבוננים במערך רחובותיהן של ערים רבות בעולם ובמסמכים המתעדים את מראה הערים של פעם, מתברר כי בדורות הקודמים נבנו בתי הערים הגדולות בצפיפות נוראה, והמרחב הציבורי שימש לא פעם כאתר להשלכת פסולת ללא שום פיקוח. דבר אשר גרם להתפרצות ולהתפשטות מחלות ולנזקים בריאותיים נוספים לאנשים שחיו בימים ההם.

לעומתם, אנו חיים בתקופה בה נערכים ומתפרסמים מחקרים רבים העוסקים בחשיבות השמירה על מרחבים ירוקים באזורי המגורים, אור טבעי ואוויר נקי, ועל מניעת מפגעים אקולוגיים. והמודעות הציבורית לשמירת בריאות הציבור ואיכות הסביבה הולכת וגוברת.[♦]

לאור התפתחות חיובית זו, נבנות הערים המודרניות עם מרחבים פתוחים ו"ריאות ירוקות", ואפילו חוקים נוקשים נחקקים על ידי הרשויות כמעט בכל מקום בעולם נגד זיהום הסביבה והשלכת פסולת לרשות הרבים. אכן, חיים אנו בעולם מתקדם.

אולם המעיין בספרות היהודית מגלה להפתעתו כי מהלכים מודרניים ומבורכים אלו, אינם חדשים כלל לעם ישראל. מתברר שההלכה היהודית

♦ בריאות ואיכות חיים

סדרת מחקרים חדשים שנערכו לאחרונה מוכיחים את החשיבות העצומה שיש למגורים סמוך לסביבה עשירה בצמחייה מרובת-עלים כגון פארקים וגינות-נוי. בכנס 2009 של ההתאחדות האמריקנית לקידום המדע דיווחה פרופ' פרנסס קואו (Frances E. Kuo) מאוניברסיטת אילינוי על המחקרים הללו.¹ מתברר כי כשאנשים גרים או שוהים באופן קבוע באיזורים "ירוקים" בהם יש צמחייה מרובה, הם מקבלים מכך:

- רוגע ויציבות נפשית
- תחושת אושר ושמחה
- יחסי אנוש טובים יותר
- צמצום בהפרעות קשב וריכוז
- הישגים לימודיים משופרים
- פחות אירועי פשיעה, השחתה, ואלומות
- בריאות ותוחלת חיים ארוכה יותר

פרופ' קואו אומרת כי "ניתן אפילו לחזות את רמות הבריאות הפסיכולוגית והפיזית של בני האדם בהתאם לקרבת מגוריהם לשטחים ירוקים, עד לרדיוס של 1.5 קילומטר". "כל הנתונים שצברנו מגלים כי יש לעודד בני אדם לטפח סביב בתיהם מרחבים עשירים בעצים ובדשאים, שהיא הכרחית לבריאות הפיזית והפסיכולוגית של בני האדם".²

דומית מחשב NASA

Highest-quality image: Jet in Carina: WFC3
UVIS Full Field

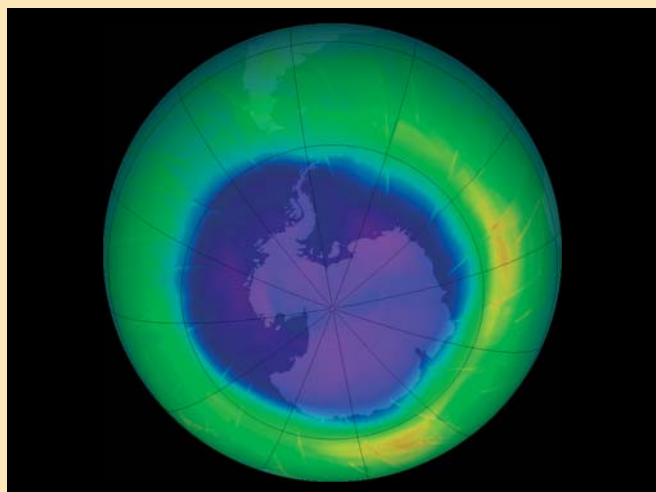
האיזורים הכהים ביותר הם מוקדי זיהום-אוויר בעולם כפי שנצפו על ידי לוויני נאס"א. בולטים במיוחד זיהום-אוויר מעל אירופה (למעלה משמאל), וכן מעל אסיה (למעלה מימין) - שמקורו בעיקר מפח שנופלט ממפעלים בסין, צרכנית האנרגיה השנייה בעולם אחרי ארצות-הברית.ומהגורמים העיקריים לזיהום-אוויר באסיה

הטבעי של הבריאה, ולכן אם אתה תקלקל אין מי שיתקן אחריו! תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי! נמצא שחובת השמירה על איכות הסביבה אינה עניין רק לבעלי רגישות לסביבה כארגוני "הירוקים" בזמננו, אלא חובה מוחלטת היא המוטלת על כל אחד מאיתנו לעשות כל שביכולתו כדי לשמור על עולם מתוקן, נאה ונקי מכל זיהום. שהרי זוהי בריאתו הנפלאה של הבורא ועלינו לשמור עליה כרצונו. ובנוסף, ללא שמירת הטבע, נפגעות איכות חיי האדם ובריאותו. והרי הטרוד בענייני בריאות גופו, מתקשה להגיע לרמות הרוחניות הרצויות. ואכן, עוד לפני אלפי שנים, העניקה תורת ישראל הדרכה

הקדימה באלפי שנים את הוגי הרעיונות הנעלים לשמירת איכות הסביבה ובריאות הציבור, באמצעות מערכת סדורה של הוראות העוסקות בהרחקת מפגעים אקולוגיים ובשמירה על אור ואוויר ומרחבים ירוקים באזורי המגורים.

בתורה נאמר כי מבין כל היצורים החיים ופועלים בעולם המין האנושי הוא היחיד אשר נברא בצלם אלוקים. כלומר דומה לאלוים ביכולותיו. ✧ שכן כל בעלי החיים מוגבלים ביכולת הבניה וההרס שלהם, ואילו האדם יכול לבנות באופן נפלא את העולם בו הוא חי, או חלילה להשמירו באמצעות פצצות אטום, כריתת יערות-עד ויצירת חורים בשכבת האוזון. אך הבורא החפץ בעולם מתוקן ונאה מבלי שיבוא אי-מי ויקלקלו או יזיק לו, הורה לאדם לשמור על בריאתו הנפלאה כפי שבראה. הוראה זו היא אחת מאבני היסוד ביהדות ומדברי חז"ל עולה כי היא ההוראה הראשונה שקיבל אדם הראשון מיד לאחר בריאתו. וכדברי המדרש: "בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו, ראה מעשי כמה נאים ומתוקנים הם. תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי. שאם תקלקל, אין מי שיתקן אחריו".¹⁰ כלומר, הבריאה נבראה עם מנגנון טבעי לתיקון עצמי ולאוזון, לאחר כל הרס הנעשה על ידי כל מי שהוא חלק מהפעילות הטבעית של הבריאה. כגון בעלי חיים טורפים או סופות וכדומה, אולם אתה האדם אשר קיבלת את כח הבחירה בדומה לבוראך, פעולותיך הבחירות אינן שייכות למנגנון

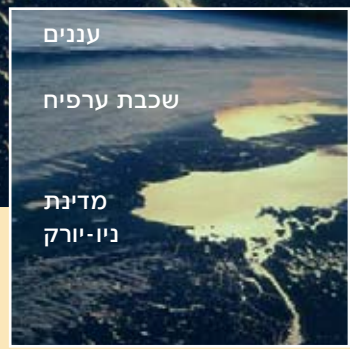
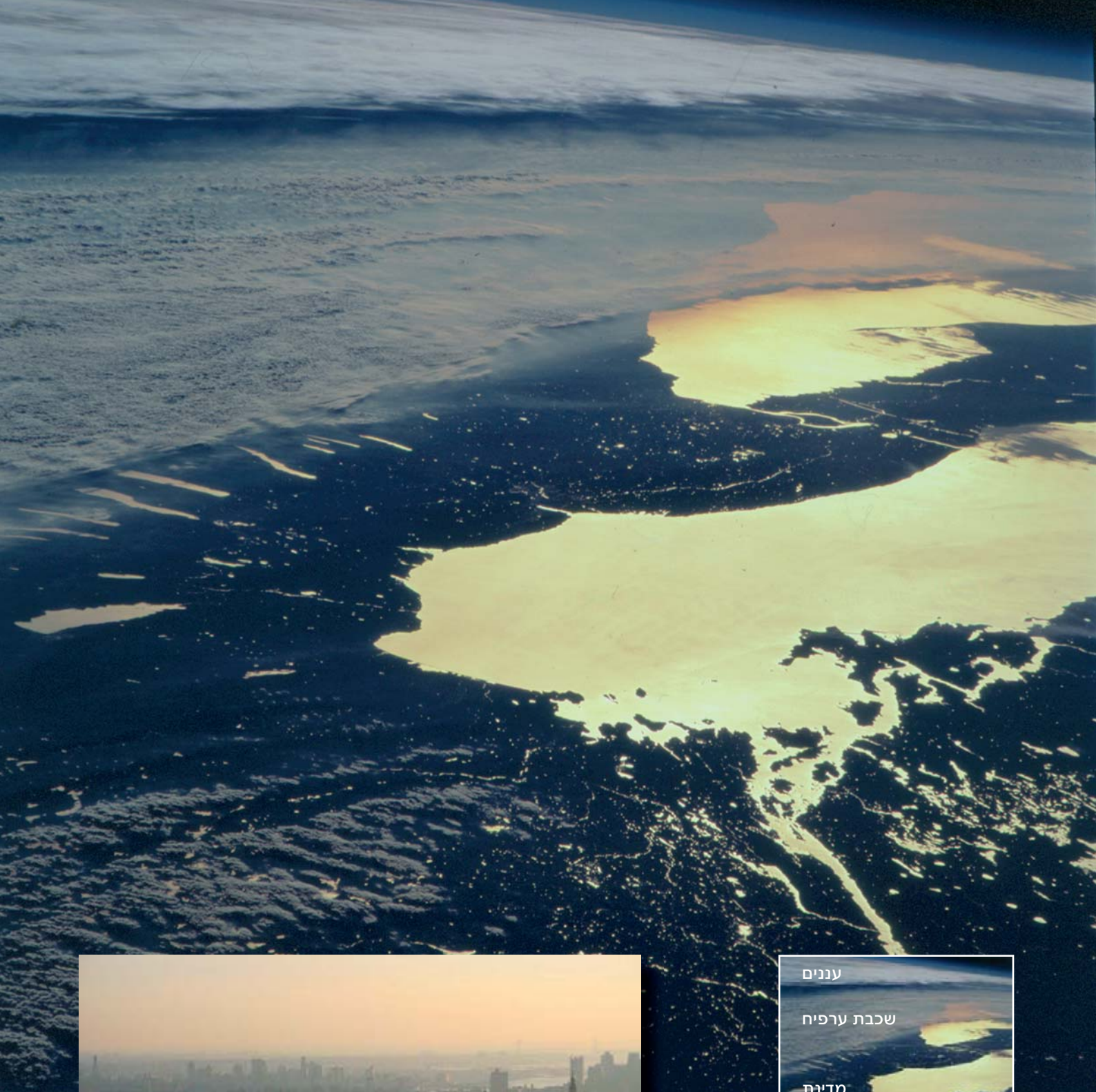
החור בשכבת האוזון (בכחול) במצבו בספטמבר 2009

✧ צלם אלוקים

בתורה נאמר: "בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם".³ ברור שאין הכוונה בכך לומר שהאדם דומה במראהו החיצוני לבוראו, שהרי הבורא אינו גוף ואין לו דמות הגוף. אלא האדם דומה לבוראו ביכולותיו. וכלשון הגר"ח מוולוז'ין בספרו נפש החיים:⁴ "מילת צלם ודמות כאן אינו כמשמעו, כי כתוב [ב]מפרש⁵ 'ומה דמות תַּעֲרֹכוּ לוֹ'. אלא פירושו דמיון-מה באיזה דבר, כמו 'דְּמִיתִי לְקֶאֱת מִדָּבָר' כי לא נעשו כנפים וחרטום (ומקור) ולא נשתנה צורתו לצורת הקאת, רק שדמה אז במקרה פעולותיו שהיה נע ונד, כמו קאת המדבר שהוא ציפור בודד ומעופף ממקום למקום". בהמשך מסביר הגר"ח מוולוז'ין כי נאמר "בְּצֶלֶם אֱלֹהִים" דווקא ולא שם אחר משמות הבורא, לפי שפירוש

המילה "אל" הוא "כח". כמו "יֵשׁ לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם".⁷ ונקרא הבורא היחיד בשם "אֱלֹהִים" שהוא לשון רבים, לומר שהוא בעל כל הכוחות (ולכן שם זה בלשון רבים, על אף שבכל מקום מצורף שם זה ללשון יחיד כגון בפסוק "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים").⁸ ובזה דומה האדם לאלוים, בהיותו בעל כוחות אדירים, רוחניים וגשמיים, להפעיל ולבנות או לקלקל ולהרוס עולמות רוחניים וגשמיים. עיין שם בכל דבריו הנפלאים.⁹ ואף שבודאי ביד הבורא לברוא את האדם כרובוט הפועל על פי חוקיות טובה שתועיל לאדם ולכל הבריאה, אולם הבורא ביקש להעניק לאדם את יכולת הבחירה על אף הסכנה שבה, כדי שהאדם יבנה בעצמו את עולמו הרוחני באמצעות התמודדויות עם יצרים ועמידה בניסיונות.

עננים

שכבת ערפיח

מדינת
ניו-יורק

למעלה: שכבת ערפיח רחבה מעל מדינת ניו-יורק (מסומנת בתמונה הקטנה). הערפיח נוצר מעשן כלי רכב ומפעלי תעשייה, וגורם למחלות קשות אצל מיליוני אנשים בשנה (צולם על ידי אסטרונאוט נאס"א מחלון חללית).
משמאל: ערפיח מעל העיר ניו-יורק

מעשית לבניית ערים שיש בהן שמירה מירבית על איכות הסביבה ובריאות הציבור, כמפורט להלן.

מרחבים ירוקים

בטרם כניסתם לארץ נצטוו ישראל לייחד ארבעים ושמונה ערים לבני שבט לוי. משום שאינם נוחלי נחלה בארץ ישראל ככל השבטים, אלא זמנם מוקדש למען כלל ישראל, ללמוד ולדעת את חוקי התורה ולהשיב לכל פונה. עם הציווי על מתן הערים ללוויים, ניתנה ההדרכה כיצד צריכה להיראות עיר בישראל. הנה לשון ההוראה למשה: "צו את בני ישראל ונתנו ללוויים מנחלת אחזתם ערים לשבת ומגרש לערים סביבתיהם".¹¹ כלומר, מלבד העיר המיועדת למגורים, יש לייחד שטח פנוי סביב העיר. בהמשך מפרטת התורה כי המגרש שמסביב לעיר יהיה ברוחב אלף אמה וסביבו טבעת נוספת ברוחב אלף אמה: "מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב: ומדתם מחוץ לעיר וכו' אלפים באמה".¹² בביאורו לתורה מסכם רש"י את דברי חז"ל בתלמוד¹³ אודות מטרתם של שטחים אלו: "ומגרש, רווח, מקום חלק חוץ לעיר סביב, להיות לנוי לעיר. ואין רשאין לבנות שם בית, ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה. אלף הפנימיים למגרש, והחיצוניים לשדות וכרמים". יש לזכור כי הערים המדוברות היו

ערים קטנות הדומות בגודלן לשכונה או למספר שכונות בערים הנכונות כיום (וכפי שמתברר מתוך החפירות הארכיאולוגיות באשר לגדלי הערים שמקובל היה לבנות בתקופת כניסת ישראל לארץ) ובכל זאת נדרשו ישראל לייחד שטחים אלו סביב העיר. והרי לנו תרשים של תכנון העיר האידיאלית על פי התורה: בתי מגורים במרכז, טבעת חלקה ברוחב אלף אמה סביב העיר לנוי, וטבעת נוספת של שדות וכרמים ברוחב אלף אמה סביב טבעת זו. האיסור ההלכתי לבנות בתחומי הטבעת הפנימית התוחמת את העיר מונע לחלוטין את האפשרות שהשטח העירוני יתפשט באורח בלתי מבוקר, מתוך אי עמידה בפיתוי התרחבות הבניה העירונית על חשבון איכות הסביבה.

אין ספק כי בני אדם החיים בעיר הבנויה בדרך זו, מחוברים תמיד לטבע. הם נושמים אוויר נקי והנוף הנשקף לנגד עיניהם מסייע להם להיות מאוזנים, נינוחים ושלווים יותר. ולא כבתקופתנו, בה אנשים חיים בערים הגדולות במשך פרקי זמן ארוכים של חודשים עד שנים בקופסאות בטון ורכבי מתכת, ועיניהם קולטות בעיקר רצפת אספלט במקום אדמת טבע. אין ספק כי לצורת חיים בלתי טבעית זו יש חלק נכבד בריבוי חולי החרדות והפחדים בזמננו.¹⁴ לפיכך חובה מוטלת על מתכנני ערים גדולות לתכנן את שכונות העיר עם שטחים

נרחבים של מה שקיבל בזמננו את הכינוי "ריאות ירוקות".
יצויין כי בעולם הלא-יהודי רק בשנת 1898 הגה האנגלי אבנעזר האוורד¹⁵ (Ebenezer Howard) את הרעיון לתכנן מראש עיר ששטחה יהיה מוגבל בגודלו ואשר תהיה מוקפת במרחב ירוק. בפועל, העיר הראשונה שהוקמה בעידן המודרני על פי המודל המהפכני של האוורד הייתה לצ'וורת' (Letchworth) ובעקבותיה נבנו עוד ערים רבות. איש לא העלה אז בדעתו כי מודל משופר יותר קיים בתורת ישראל מזה אלפי שנים והוא מעוגן בהלכה היהודית. ומי יודע, יתכן שהאוורד עצמו שאב את המודל הנפלא שלו מספר הספרים עתיק היומין המצוי בכל בית, התנ"ך.

הרחקת מפגעים סביבתיים

ההלכה היהודית בת אלפי השנים רוויה בפרטי דינים רבים שהבסיס לכולם היא הדרישה המוחלטת מכל אדם לגלות רגישות מירבית לסביבתו, הן כאשר לשכניו והן כאשר לכלל הציבור. דינים אלה מתייחסים למפגעים תברואתיים כעשן, אבק, ריח רע, מניעת אור ואוויר וכדומה, ולמפגעים חברתיים כהיזק ראיה וכדומה. נציג בזה אחדים מהם.

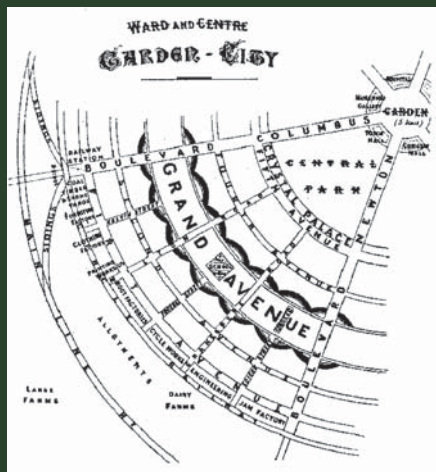
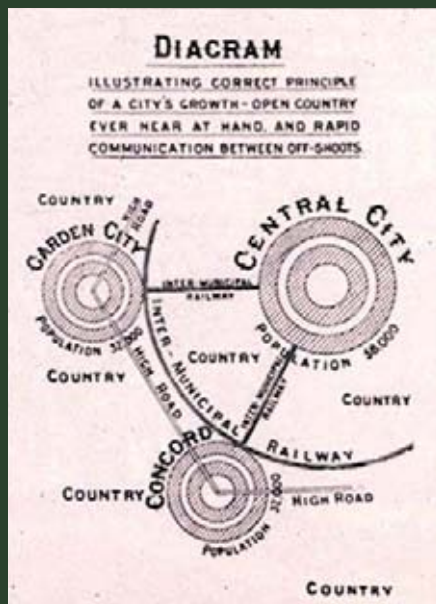
בשלחן ערוך¹⁶ נפסק על פי התלמוד¹⁷ כי על כל אדם להרחיק מביתו כל דבר הגורם הפרעה לשכניו, אלא

♦ תל אביב המקורית

לא רבים מתושבי העיר הגדולה תל אביב מודעים לעובדה כי עירם, הרוויה בעשן ופיח עד כדי נזק בריאותי לתושביה, נועדה במקורה להיות שונה לחלוטין מכפי שהיא כיום. שכונת "אחוזת בית" שהייתה הגרעין ממנה צמחה תל אביב נוסדה על ידי קבוצה של יהודים ספרדים מיפו שהחליטה לצאת ממנה ולהקים מקום ישוב חדש. הם התכנסו לראשונה ביולי 1906 והתאגדו ל"אגודת בוני בתים" אשר תכננה להקים שכונה חדשה שתאפשר מגורים באיכות חיים טובה יותר על פי הדגם שהיה

הביולוג פאטריק גוס
(1854-1932)

תרשימים מספרו של האוורד, המתארים "חגורות" של שטחים ירוקים בתוך הערים העתידיות

אבנעזר האוורד
(1850-1928)

Paul Williams

פינה בעיר לצ'וורת'

משמאל: שדרות רוטשילד בתל אביב,
אחד מהרחובות שנבנו לפי שיטתו של האוורד

נפוץ במערב אירופה בסוף המאה ה-19. וכך, בשנת 1909 נוסדה שכונת בתים נמוכי-קומה מוקפים בגינות, בשם "אחוזה בית", אליה הצטרפה מאוחר יותר שכונת "נחלת בנימין" שנבנתה לפי תכנון דומה. מגמה זו קבלה תנופה גדולה ב-1925 כאשר ביולוג סקוטי בשם פאטריק גדס (Patrick Geddes) השלים תוכנית-אב לתל אביב לפי הדגם של העיר המוקפת במרחב ירוק של אבנעזר האוורד. תוכניתו נתקבלה על ידי עיריית תל אביב בראשות מאיר דיזנגוף, ראש העיר הראשון.

אם כן קיבל את רשותם לכך. אולם קיימים ארבעה סוגי מפגעים בהם גם אם הסכים השכן תחילה, רשאי הוא לחזור בו ולמחות נגדם: עשן, אבק, ריח רע ורטט הנוצר כתוצאה משימוש במיכשור המרעיד את האדמה. מפגעים אלה נחשבים מציקים מאד, והגורם להם מחוייב לסלקם גם אם קיבל תחילה את רשות שכניו לצורכי פרנסתו וכדומה. מדברי התלמוד¹⁸ אף עולה שהדבר נידון בכל אדם לפי מה שהוא. ואם קיימת אצלו רגישות מיוחדת, על בית הדין לחייב את שכנו להתחשב בכך. וכלשון הרא"ש¹⁹: "מכאן משמע שכל דבר שידוע שאין המערער יכול לסובלו, אף על פי ששאר בני אדם סובלין אותו, אין לו חזקה כנגד המערער הזה". הריב"ש²⁰ קובע בתשובה לשאלה, כי גם אם סילוק המפגע כרוך בהוצאות רבות, חייב הוא בכך. לפי ש"אין לאדם רשות למנוע נזק ממון מעצמו, על ידי גרימת נזק לחברו".

גם היזק ראייה נחשב בהלכה למפגע. לכן, על בית אשר אחד מכתליו ללא חלון והוא סמוך לחצר אדם אחר, נאמר בהלכה²¹: "לא יפתח אדם חלון לחצר חברו. ואפילו אחד מהשותפים בחצר, שביקש לפתוח חלון לחצר, מעכב עליו שותפו. מפני שמסתכל ממנו. ואם פתח, יסתום. ואם נתנו לו השותפים בחצר רשות לפתוח חלון או פתח, רשאי. והוא שלא יפתח פתח כנגד פתח, וחלון כנגד חלון [ושעל זה בודאי לא נתנו לו רשות שיראה את המתרחש בביתם]. אבל פותח אדם לרשות הרבים פתח

כנגד פתח וחלון כנגד חלון אם אינם גבוהים ארבע אמות, מפני שאומר לו הריני כאחד מבני רשות הרבים שרואים אותך ואך אם גבוהים ארבע אמות, בני רשות הרבים אינם יכולים לראות, ואילו הוא שפתח כנגד חלון חברו בגובה זה, רואה. ואף על פי כן, לא יפתח אדם חנות כנגד פתח או חלון חברו, מפני שזה היזק קבוע תמיד. שבני רשות הרבים עוברים ושבים ואינם מביטים בו תמיד, וזה יושב בחנותו כל היום ומביט בפתח או בחלון חברו".

ואם באשר לאדם הפרטי, דורשת ההלכה היהודית מכל השכנים להתחשב בו ולהישמר מכל מפגע העלול להזיק לו, על אחת כמה וכמה באשר לציבור הכללי העירוני, הארצי והכלל עולמי.

במשנה שנכתבה לפני כאלפיים שנה נאמרה ההלכה: "מרחיקין את הנבלות מן העיר חמישים אמה"²². כלומר, מגדל עופות או בעלי חיים אחרים, שמת לו עוף או כל בעל חיים אחר, והוא מבקש להיפטר מגוויתו, אל לו לנקוט בפתרון הקל ולהשליכו בחשכת הלילה אל הרחוב הסמוך כמנהג הנפוץ בזמנם בערים רבות בעולם (דבר שגרם באותם הימים במקומות אלו לרחובות מזוהמים ומדיפי ריחות רעים). אלא מוטלת עליו החובה ליטול את הפגר ולהוציאו מן העיר. ולא זו בלבד, אלא חייב הוא להמשיך ולהרחיקו מן העיר עוד חמישים אמה, כדי למנוע

מתושבי העיר כל חשש של מפגע תברואתי. ההלכה היהודית אף אוסרת כל טינוף הסביבה גם אם אין בו בעיה בריאותית - כגון יצירת בוץ ברשות הרבים. לפיכך חל איסור על הוצאת מי השטיפה אל הרחוב (שלא היה סלול בזמנם) מלבד בימים גשומים.²³ על פי ההלכה, גם בעלי מפעלי תעשייה המפיצים ריח רע אינם רשאים להקים את מפעליהם אלא מחוץ לעיר, במיקום ובמרחק המבטיח כי הריח לא יגיע לעיר. על מפעל לעיבוד עורות, "בורסקי" בלשון חז"ל, אומרת המשנה²⁴ כי יש להרחיקו מן העיר חמישים אמה, ואין להקימו אלא במזרח העיר. לפי שרק הרוח המזרחית המצויה, יכולה להבטיח את אי הגעת הריח הרע לעיר.

עוד מבואר שם כמשנה שכל בית מלאכה המפיץ סביבו פסולת תעשייתית, אפילו היא דקה ולא מזיקה, כגון מוץ התבואה העף עם הרוח בעת זריית גרגרי החיטה, חייב להיות מחוץ לעיר במרחק המבטיח שהפסולת לא תגיע למקום הישוב בכמות שיש בה כדי לגרום לחוסר נוחות. לכן, אומרת המשנה: "מרחיקין גורן [מקום איסוף וזריית התבואה] קבוע מן העיר חמישים אמה. לא יעשה אדם גורן קבוע בתוך שלו אלא אם כן יש לו חמישים אמה לכל רוח".²⁵

ההלכה היהודית אף הכירה דורות רבים לפני העידן החדש בצורך הציבורי באור ובאוויר, ואסרה על הפרט לצמצם את האור והאוויר של דיירי הרחוב ללא

◆ איכות הסביבה בירושלים

מתוקף היותה בירת ישראל – "יפה נוף משוש כל הארץ... קרית מלך רב",²⁶ קיבלה ירושלים מעמד מיוחד בהלכה, עד שגם דברים המותרים בערים אחרות משום שאין בהם פגיעה באיכות הסביבה, נאסרו בירושלים משום החיוב לשמור על יופיה ויוקרתה לעין כל. כך למשל "אין מוציאים בה זיזין וגזוזטראות [אלה מכערים את חזות העיר] ואין עושין בה אשפותות ואין עושין בה כבשונות [משרפות סיד לקדרות. משום שפולטים עשן ופיח ומשחירים את קירות וחומות העיר] ואין עושין בה גנות ופרדסות [המחייבות זיבול הגורם לריח רע] חוץ מגינות ורדים".²⁷

"המגורים בכרכים קשים לגוף"

הנוטים לרחוב. אלא עליו להסיר את המפגע ולאפשר מעבר נח לבני רשות הרבים. עקרון זה מהווה יסוד הלכתי למצבים רבים. אמנם יש להדגיש שאין לדמות מקרה למקרה באופן שרירותי ולפסוק הלכות על פי המובא כאן, אלא יש להפנות כל שאלה לדיין תורני הבקי בדיני ממונות, אשר ידון ויבחן כל מקרה לגופו.

מניעת זיהום הסביבה – חובה הלכתית

למרכה הצער, מצוי כיום ששיקולים ואינטרסים פוליטיים גוברים לא פעם על טובת הכלל בשמירת איכות הסביבה. אולם החקיקה התורנית העליונה האוסרת לחלוטין גרימת כל מפגע תברואתי על אף השיקול הכלכלי הצר של בעלי עניין להקים בעיר או סמוך לה מפעלים המפיצים פסולת תעשייתית או ריחות רעים וכדומה (וקל וחומר כשמדובר במפעלים פולטי רעלים המזהמים את הסביבה ומסכנים את חיי התושבים), מונעת מכל אישיות פוליטית בכל רמה שהיא את ההיתר לעבור על ההלכה מתוך אינטרסים אישיים ושיקולים זרים.

מתוך כך ברור כי לאיש אין רשות להתיר משיקולים כלכליים שימוש מופרז בחומרי הדברה רעילים אשר בנוסף להרעלת המזון הם גם מזהמים את הסביבה ומרעילים את מי התהום. בכלל זה חל איסור הלכתי על ייצור ושיווק מוצרים המכילים חומרים שיש בהם חשש גבוה כי הם מסרטנים. שהרי נאמר "וְנִשְׁמְרְתָּם מֵאֵד לְנִפְשֵׁיכֶם"³² ונכלל בזה האיסור התורני לצרוך כל דבר שקיים בו חשש סביר לנזק בריאותי. לפיכך על כל חקלאי מוטלת האחריות ההלכתית ולא רק המצפונית, להשתמש ככל יכולתו בהדברה ירידותית לסביבה. ולכל הפחות עליו לברר היטב אצל המבנינים

רשותם. כך נפסק בהלכה, כי אף על פי שדייר הגר בקומה גבוהה רשאי להוציא בליטה מביתו אם היא בגובה שאינו מזיק להילוכם של בני רשות הרבים, אדם שיש לו שני בתים משני צידי המבוי (רחוב, סמטא), ורוצה לבנות גשר בין שניהם כדי לעבור מזה לזה, "אינו יכול לעשות גשר מבית לבית, [לפי] שמאפיל על בני רשות הרבים או בני המבוי"²⁸.

גם לבניה מרווחת ולתרומת הצמחיה העירונית לאוויר הצח, ישנה השלכה הלכתית. במשנה²⁹ מבואר שהנושא אשה על דעת לגור במקום מסוים, אינו יכול לדרוש ממנה לעבור מעיר לכרך (עיר גדולה) ולא מכרך לעיר. בתלמוד שואלים חז"ל על המשנה, הרי הדבר מובן שאינו יכול לדרוש ממנה לעבור מכרך לעיר, משום שבכרך זמין ומצוי כל הנדרש למשפחה ואילו בעיר הקטנה לא כל דבר מצוי, אבל מדוע אינו יכול לשפר את אזור המגורים על ידי מעבר מעיר לכרך? ומשיבים משום "שישיבת הכרכים קשה". כלומר המגורים בכרכים קשים לגוף ואינם בריאים. ופירש רש"י שם שזהו משום חוסר האוויר הנגרם כתוצאה מצפיפות הבתים בכרך, כנגד האוויר האיכותי שבעיר הקטנה עתירת הצמחיה והמרווחת במבניה. הנה לשונו: "שישיבת כרכים קשה: שהכל מתיישבים שם ודוחקים ומקרים הבתים זו לזו ואין שם אוויר. אבל בעיר יש גינות ופרדסים סמוכים לבתים ואווירם יפה"³⁰.

עוד יש לציין כי ההלכה דורשת מהפרט לדאוג לרווחת הכלל גם כאשר מדובר בהקרה מסוימת. זאת יש ללמוד מדברי המשנה³¹ "אילן שהוא נוטה לרשות הרבים, קוצץ כדי שיהא גמל עובר ורוכבו". כלי התחבורה הגבוה ביותר בזמנם היה הגמל, וההלכה היא שאין בעל האילן יכול לדרוש מרוכבי הגמלים להתכופף בעת מעברם מתחת ענפי אילנו

Photo by Jeff Vanuga, USDA Natural Resources Conservation Service

ריסוס חומרי הדברה כימיים על שדות חיטה

Photo by Ron Nichols, USDA Natural Resources Conservation Service

חקלאי מכין חומרי
הדברה כימיים

Photo by Tim McCabe, USDA Natural Resources Conservation Service

ריסוס חומרי הדברה
כימיים על שדה חסה

בתחום חומרי ההדברה האחרים, מהי הכמות המזערית המותרת בשימוש ללא חשש סכנה.

פרק זה נכתב מתוך כאב וחרדה כנה לעתיד העולם בו אנו חיים. על האדם המאמין בבורא העולם להאמין גם ביכולת שניתנה לאדם, מחד - לבנות להפריח את העולם, או לקלקלו ולהורסו ואפילו להשמידו - מאידך. ברור כי רצון הבורא הוא שמשמור כראוי על בריאתו לטוב לנו, וכפי שעולה מתוך דיני תורתו. לפיכך עלינו לזכור תמיד כי על כל אחד מאיתנו מוטלת החובה ההלכתית ולא רק המוסרית, לצמצם כל מפגע בריאותי וסביבתי. עלינו לחנך ולעודד במידת האפשר את השימוש בכל טכנולוגיה הממעטת פליטת עשן מסוכן וחומרים מזהמים, להימנע משימוש בתרסיסים הפוגעים בשכבת האוזון, להעדיף שימוש בסוללות נטענות רב שימושיות במקום חד פעמיות המזהמות כל כך את העולם ואת מאגרי המים, ובכלל להרגיל את עצמנו ואת הסובבים אותנו להעדיף שימוש בחומרים רב שימושיים או ממוחזרים או אורגניים מתכלים, על פני ניילון ופלסטיק חד פעמיים שהעולם הולך ומתמלא מהם, וכך ביחס לכל מפגעים תברואתיים אחרים. בדרך כלל ניתן להשתדל בכך ללא קושי רב ומבלי שהדבר יבוא על חשבון עניינים חשובים אחרים. וגם אם הדבר דורש טורח ומאמץ, יש לזכור שמדובר בערך נכבד ביותר וכפי שנוכחנו לראות את החשיבות הרבה שתורת ישראל מייחסת לעניין - הרבה לפני המחקרים הנרחבים שנערכים בזמננו. ואם כולנו ננהג כך, נקבל עולם איכותי אשר יהיה בריא ונעים לנו ולצאצאנו לחיות בו.

ARS.US.GOV

סכו"ם זה מיוצר מעמילן-פוליאסטר המתכלה באופן טבעי אחרי שנזרק, שלא כמו מוצרי פלסטיק המיוצרים מנפט ומהווים חלק גדול מהפסולת בעולם

מקורות והערות

- (1 Kuo, F.E. (2003), 'The role of arboriculture in a healthy social ecology: Invited review article for a Special Section', *Journal of Arboriculture* 29(3), 148-155.
- (2 מתוך כתבתו של אלכס דורון במעריב NRG ב-15.2.2009.
- (3 בראשית ט, ו.
- (4 נפש החיים שער א, פרק א.
- (5 ישעיה מ, יח.
- (6 תהלים קב, ז.
- (7 בראשית לא, כט.
- (8 בראשית א, א.
- (9 ועיין עוד במורה הנבוכים להרמב"ם, פרק א.
- (10 קהלת רבה, פרשה יז אות יג.
- (11 במדבר לה, ב.
- (12 שם ד-ה.
- (13 סוטה כז, ב.
- (14 ראה על כך בהרחבה בספר "מפתחות לחיים" מאת המחבר, פרק בריאות הנפש, כלל ד.
- (15 בספרו: *To-Morrow: A Peaceful Path to Real Reform Garden Cities of* בלונדון ב-1902 בשם: *To-Morrow*.
- (16 שלחן ערוך חושן משפט, סימן קנה לה-לו.
- (17 בבא בתרא כג, א. ועיין טור סוף סימן קנה.
- (18 בבא בתרא כג, א: "לדידי דאנינא דעתאי, כי קוטרא ובית הכסא דמו לי".
- (19 בבא בתרא פרק ב סימן יח. וכן כתב הנימוקי יוסף שם יא, ב; הרשב"א שם כג, א; הריב"ש סימן קצו.
- (20 הרב יצחק בר ששת, מגדולי הפוסקים בתחילת המאה הי"ד.
- (21 שלחן ערוך חושן משפט, סימן קנד, ג.
- (22 משנה בבא בתרא פרק ב, ט.
- (23 בבא קמא ו, א.
- (24 משנה בבא בתרא פרק ב, ט.
- (25 משנה בבא בתרא פרק ב, ח.
- (26 תהלים מח, ג.
- (27 בבא קמא פב, ב.
- (28 לשון הרמ"א בשלחן ערוך חושן משפט סימן קנה, כז, על פי דברי הרא"ש סוף כלל ק, סי' ה; רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק יג, כד.
- (29 כתובות קי, ב.
- (30 בספר "אורחותיך תלמדני" (חלק שני, סימן קלב אות ו) עמד על השאלה כיצד הדברים מסתדרים עם האמור שבירושלים לא נטעו גנות ופרדסים משום הריח הרע של הזיבול. ויש לחלק, עיי"ש.
- (31 משנה בבא בתרא פרק ב, יד.
- (32 דברים ד, טו.

